

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№8

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 255 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-avgustda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Smart-logistika texnologiyalarini joriy etish orqali oziq-ovqat mahsulotlarini yetkazib berish tizimini optimallashtirish (Toshkent viloyati misolida).....	14
Mavlanov Sobirjon Pardabayevich	
Tijorat banklarida korporativ boshqaruvning xalqaro tamoyillari asosida boshqaruv sifatini oshirish	20
Sattarov Umirzoq	
Современные банковские продукты	24
Хужамуратов Аббос Мардонович	
Amerika qo'shma shtatlarining ijtimoiy himoya tizimi.....	29
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna	
Совершенствование рынка услуг высшего образования как фактор повышения занятости населения в условиях цифровой экономики.....	33
Ибрагимов Тимур Ибодуллаевич, Асланова Дилбар Хасановна	
Iqtisodiy fanlarni o'qitishda interaktiv metodlarning qo'llanilishi va ularning samaradorligi.....	39
Kabulov Baxram Kuzibaevich	
Korxonalarda raqobat razvedkasi tizimlarini rivojlantirishda innovatsion raqamli texnologiyalarining o'rni.....	45
Tursunxo'jayev Sardor Jamoliddin o'g'li	
O'zbekiston banklarida sun'iy intellekt foydalanish samaradorligini oshirish.....	51
Kamolov Sardorbek Davlatjon o'g'li	
Agrar korxonalar xo'jalik faoliyatida risklarni boshqarish bo'yicha samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishning metodologik asoslari.....	59
Baymirzaev Dilmurod Nematovich	
Основные направления инвестиционной политики Узбекистана в соответствии со стратегией-2030	66
Исомов Б. С.	
Tashish va saqlash xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish holati.....	70
Rajabov Orzujon Mamasoliyevich	
Ijtimoiy infratuzilmani modernizatsiya qilishda DXSHning o'rni: madaniyat va sport sohasida imkoniyatlar	78
Baykalonov Jalil G'aybulloyevich	
Анализ состояния и перспективы развития активного и спортивного туризма в Узбекистане.....	93
Бойко Фарида Чингисовна, Ивонина Наталья Викторовна	
Переоценка и фальсификация стоимости имущества: международные практики, риски и пути решения.....	99
Мансурова Сайёра Бахтияровна	
Hudud sanoati tarkibiy o'zgarishlarini prognozlash usuli.....	106
Djumayev Farrux Toshmuratovich	
Углеродный след и декарбонизация промышленности Узбекистана: роль возобновляемой энергетики и международный опыт	111
Авезова Нилуфар Раббанакуюловна, Ощепкова Эльвира Ахтемовна, С.М. Махмудов, А.А. Холиков, Авезова Нилуфар Раббанакуюловна	
The process of developing startups based on management principles	119
Ilxamov Azizbek Yodgor o'g'li	
The impact of economic policy on non-performing loans: the case of Uzbekistan.....	126
Jalalov Mashkhurbek Gaybullo ugli	
Основные направления инвестиционной политики Узбекистана в соответствии со стратегией-2030	134
Исомов Б. С.	

Ko'p kvartirali uylarni boshqaruv organlari tomonidan aholiga sifatli xizmat ko'rsatishni qo'llab quvvatlashni takomillashtirish	138
Umarov Begzodbek Jaloldinovich	
O'zbekistonda iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning institutsional asoslari.....	143
Fayzullayev Jonibek Negmatullayevich	
Davlat - xususiy sheriklik loyihalarining samaradorligini oshirish.....	150
Tursunov Imomnazar Egamberdiyevich, Hamroyev G'ayratjon Sultonovich	
O'zbekiston sug'urta bozorida hayot sug'urtasi xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari.....	155
Bazarov Zakir Xonqulovich	
Tijorat banklari likvidligini tartibga solish yo'llari.....	160
Tursunpo'latov Sohbnazar Kasimjon o'g'li, Nomozova Mohinur Maxmud qizi	
Atrof-muhit ifloslanishini kamaytirishda yashil moliya vositalarining roli: xalqaro tajriba va O'zbekiston imkoniyatlari	163
Yuldasheva Madina Tohir Qizi	
Geofazoviy ma'lumotlar asosida hududlarning farovonlik darajasini aniqlash	173
Toymasov Zufarjon Zokir o'g'li	
Методы и критерии оценки эффективности конкурентоспособности предприятия	179
Кучаров Абдор Сабижанович, Бобожонов Азиз Бабаханович, Алижанова Камила Тохир кизи	
Korxonalarda innovatsion jarayonlarni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	187
Narbeyeve Dilnoza Darvishaliyevna	
Development of entrepreneurship in Uzbekistan: management strategies in the context of economic reforms	192
Ibragimova Saida Ilkhomovna	
Aloqa korxonalari xizmat faoliyatida diversifikatsiya qilishning ilmiy baholash usullari va ulardan foydalanish.....	197
Tursunova Mastura Taxirovna	
Developing effective marketing strategies for tourism development in Uzbekistan	204
Fayzullayev Nodirbek Baxtiyor o'g'li	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari.....	208
Yuldashev Yashnarjon Xolmirzayevich	
Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalarida investitsiya loyihalarini bank kreditlari orqali moliyalashtirish.....	212
Jamalova Dilnoza Egamberdiyevna	
Цифровизации системы стратегического управления предприятий нефтегазовой отрасли Республики Узбекистан.....	217
Азимов Кабул	
Индекс устойчивости региона против бедности (poverty resilience index – pri): на примере бухарской области Республики Узбекистан (2024)	223
Мухамедова Мадинабону Мехридиновна	
Экономические аспекты внедрения цифровых технологий в полиграфии.....	230
Юсупхужаева Шахноза Музаффар кизи	
Mintaqalararo iqtisodiy hamkorlikni shakllantirish va barqaror rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari.....	233
Sattorov R. A.	
Web3'da real vaqt ma'lumot sinxronizatsiyasi — tarmoqdagi kechikishlar va ularni kamaytirish texnologiyalari.....	240
Raimov Ulugbek Yorqinbek o'g'li	
Tijorat banklarining likvidligini tartibga solish amaliyotining dolzarb masalalari	246
Sayfutdinov Bobur Nodirovich	

TIJORAT BANKLARINING LIKVIDLILIGINI TARTIBGA SOLISH AMALIYOTINING DOLZARB MASASALALARI

Sayfutdinov Bobur Nodirovich

“Trastbank” XAB Bank likvidliligini boshqarish bo'limi boshlig'i

dotsenti, PhD

Elektron pochta: snb94@bk.ru,

ORCID: 0009-0004-9928-9269

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank aktivlari likvidliligini ta'minlashda Markaziy bankning o'rni, tijorat banklari kapitalining holati va ularning likvidliligiga ta'siri tadqiq etilgan. Shu bilan birga, aktivlar sifatining likvidliligiga, shuningdek, depozitlar va o'z mablag'larining ta'siri ekonometrik usullar orqali tahlil qilingan. Maqolada bank aktivlari likvidliligiga tijorat banklari o'z mablag'larining ta'siri, Markaziy bank tomonidan o'rnatilgan iqtisodiy me'yoriy ko'rsatkichlar ta'siri hamda Markaziy bankning monetar siyosat instrumentlari orqali ta'siri ekonometrik modellardan foydalangan holda tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, bank aktivlari, aktivlar likvidligi, tijorat banki likvidligi, to'lovga qobiliyatlilik, moliyaviy barqarorlik, depozitlar, majburiyatlar, likvidlilik riski, majburiy zaxira, qayta moliyalash.

Abstract: This article examines the role of the Central Bank in ensuring the liquidity of bank assets, the condition of commercial banks' capital, and their impact on liquidity. It also analyzes the effect of asset quality on liquidity, as well as the impact of deposits and own funds, using econometric methods. The study explores the influence of commercial banks' own funds on the liquidity of bank assets, the impact of economic regulatory indicators set by the Central Bank, and the effect of the Central Bank's monetary policy instruments, employing econometric models.

Key words: commercial banks, bank assets, asset liquidity, commercial bank liquidity, solvency, financial stability, deposits, liabilities, liquidity risk, required reserve, refinancing.

Аннотация: В данной статье исследуется роль Центрального банка в обеспечении ликвидности банковских активов, состояние капитала коммерческих банков и их влияние на ликвидность. Также проанализировано влияние качества активов на ликвидность, а также влияние депозитов и собственных средств с использованием эконометрических методов. В исследовании рассмотрено воздействие собственных средств коммерческих банков на ликвидность банковских активов, влияние экономических нормативных показателей, установленных Центральным банком, а также влияние инструментов денежно-кредитной политики Центрального банка с применением эконометрических моделей.

Ключевые слова: коммерческие банки, банковские активы, ликвидность активов, ликвидность коммерческого банка, платежеспособность, финансовая устойчивость, депозиты, обязательства, риск ликвидности, обязательные резервы, рефинансирование.

KIRISH

Iqtisodiyotning globallashuv sharoitida doimo “raqobat” degan bozor unsuri faoliyat ko'rsatadi. Iqtisodiy raqobat yo'lida tijorat banklarining muhim vazifalaridan biri — o'z mijozlari va kontragentlari oldidagi majburiyatlarini bajara olish qobiliyatidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi “2020 — 2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”gi PF-5992-son¹ Farmonida tijorat banklari kredit portfelini va ular faoliyatidagi risklarni boshqarish sifatini oshirish mamlakat bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan [1]. So'nggi yillarda aholining banklarga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlash, bank aktivlari likvidligi, to'lovga qobiliyatlilik va barqarorligini ta'minlash borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

Globallashuv sharoitida respublikamiz tijorat banklarining likvidliligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan bir qator dolzarb muammolar mavjud. Xususan, pandemiya sababli banklardagi muammoli kreditlarning (NPL)

1 <https://lex.uz/docs/-4811025>

jami kreditlardagi ulushi 5–6 foizgacha keskin ko'tarildi. Pandemiya bilan bir qatorda davlat dasturlari asosida kreditlash va banklar tomonidan muammoli kreditlar hisobini yuritishning takomillashtirilishi natijasida muammoli kreditlar miqdori sezilarli oshdi. 2022-yil 1-iyul holatiga ko'ra, O'zbekistonning muammoli kreditlar ulushi (4,9 foiz) Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari (5,9 foiz) hamda Markaziy Osiyo va Kavkaz mamlakatlari (5,2 foiz) bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan past bo'ldi. Tarmoqlar kesimida muammoli kreditlar sanoat va qishloq xo'jaligida sezilarli oshgan [2].

Shuningdek, Basel Committee on Banking Supervision (2021) — bank nazorati bo'yicha xalqaro Bazel qo'mitasining Bazel-3 talablariga asosan bank aktivlari likvidligiga, jumladan, tijorat banklari likvidligiga alohida e'tibor qaratilgan [3]. Xalqaro Bazel qo'mitasining tavsiyalariga asosan tijorat banklari likvidligini baholashda yangi me'yoriy ko'rsatkichlar joriy qilingan. Jumladan, joriy likvidlik va leveraj ko'rsatkichidan tashqari tijorat banklari uchun likvidlikni qoplash me'yoriy koeffitsiyenti hamda sof barqarorlashtirish me'yoriy koeffitsiyenti joriy etilgan. Markaziy bank tijorat banklari tomonidan ushbu me'yorlarni bajarilishini ta'minlash orqali banklarning likvidligi hamda bank aktivlarining likvidligini o'rnatilgan me'yor darajasida nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bank aktivlari likvidligi barqaror bo'lishi bank mijozlarining bankka bo'lgan ishonchini oshiradi va shu orqali bank tizimida moliyaviy mablag'lar oqimining kengayishiga olib keladi. Bank aktivlari likvidligi nobarqaror bo'lgan holatda esa mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchi kamayib, ular o'z mablag'larini banklardan olib chiqib ketishadi. Bu esa iqtisodiyotda bankdan tashqari aylanmalar hajmining oshishiga olib keladi.

Shu sababli bank aktivlari likvidligiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganib chiqish lozim. Har bir omilning bank aktivlari likvidligiga ta'siri darajasini, qaysi omillarni o'zgartirish orqali eng yaxshi natijalarga erishish mumkinligini aniqlash bo'yicha aniq tahlillar olib borilishi zarur.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy adabiyotlarda bank aktivlari likvidligiga iqtisodchilar tomonidan deyarli bir xil ta'rif beriladi. Jumladan, bank aktivlari likvidligi (Yensu Joseph, Hadrat Yusif, 2021) — bank aktivlarining tez pulga aylanish darajasidir [4].

Bank boshqaruvi va bank tomonidan ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatlar (Farg, Harland va Nixon, 2013) to'g'risida olib borilgan izlanishlarda esa bank aktivlari likvidligi qulay bahoda, talab qilingan miqdorda va kerakli vaqtda likvid aktivlarni topa olish qobiliyati sifatida ta'riflangan [5].

AQSHlik taniqli iqtisodchi olim J. Sinki fikriga ko'ra, tijorat banklari likvidligini ta'minlashda federal fondlar, depozit sertifikatlari kabi aktivlarni sotish va repo bitimlaridan keng ko'lamda foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanganligi va kutilayotgan daromad nazariyasining amaliyotda qo'llanilayotgani bilan izohlanadi [6].

J. Sinkining ushbu xulosasi respublikamiz bank amaliyoti uchun muhim amaliy ahamiyatga ega. Bunga respublikamizda qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanmaganligi va tijorat banklarining yuqori likvidli qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalarining brutto aktivlar hajmidagi ulushi kichikligi sabab bo'ladi. Shu sababli Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida mamlakat fond bozorida operatsiyalarning yillik hajmini hozirgi 200 mln AQSH dollaridan 2026-yilga borib 7 mlrd AQSH dollariga yetkazish vazifasi belgilangan [7].

Rossiya banklari likvidligini qanday tiklash masalasi (Prokofyeva, 2019) bo'yicha ham izlanishlar olib borilgan bo'lib, unda bank likvidligiga ta'sir qiluvchi omillar ichki va tashqi omillarga ajratilgan hamda bank likvidligi tushunchasiga kengroq yondashilib, uni bankning qarzi, moliyaviy va balansdan tashqari majburiyatlarini bajara olish qobiliyati sifatida ta'riflagan [8].

Rossiyalik iqtisodchi olimlar (Abdullazanova, Kalacheva, 2020) bank aktivlari likvidligiga asosiy e'tibor qaratgan holda, amalda bank likvidlik talabini doimo mavjud aktivlari hisobidan emas, balki banklararo kredit resurslari bozorida resurs jalb etgan holda ham bajarishi mumkinligini ta'kidlaydi. Shuningdek, bank likvidligi umumlashgan ko'rsatkichlardan biri bo'lib, bank faoliyati ishonchligini ifodalaydi va agar mijozlar oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida hamda hech qanday yo'qotishlarsiz bajara olsa, bank likvid hisoblanadi, deya ta'rif beradi [9].

Bank aktivlari likvidligi bank tomonidan o'zining joriy va kelajakdagi majburiyatlari hamda kredit olish borasidagi mijozlarning talablarini o'z vaqtida bajarish uchun muhimdir.

Endi bank likvidligini boshqarish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar va nazariyalar haqida to'xtaladigan bo'lsak, ushbu yo'nalishda xorijiy va mamlakatimiz olimlari tomonidan bir qator ilmiy qarashlar va nazariyalar ilgari surilgan.

Iqtisodiyotda moliyaviy inqirozlarning bir necha marta takrorlanishi oqibatida banklar ortib boruvchi likvidlik riski bilan to'qnashadi va bu o'z navbatida banklar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ana shunday vaziyatda bank aktivlarida likvidlik riski yuzaga kelganda, likvidlik holatini boshqarish jarayonida muvozanatni saqlash

yoki salbiy holatga tushib qolishning oldini olish uchun muhim strategik qaror qabul qilinishi orqali bank likvidlilik ahvolidagi yomonlashuvini to'xtatish hamda majburiyatlarni to'liq bajarishga erishish mumkin (Mukherjee, Pana, 2018) [10].

Bank boshqaruvi doirasida bank aktivlari likvidlilikini boshqarish (Bakhriddin Berdiyarov, 2021) bo'yicha yozilgan maqolada ham mavjud strategiyalar yoritib berilgan [11]. Ushbu maqolada likvidlilikni boshqarish aktivlarni boshqarish, faqat passivlarni boshqarish yoki bir vaqtning o'zida aktiv va passivlarni boshqarishga asoslanishi qayd etilgan. Shuningdek, har bir nazorat usulining o'z afzalliklari va kamchiliklari mavjudligi ta'kidlanib, har bir bank ko'rsatayotgan operatsiyalar xarakteridan kelib chiqib, mos strategiyani qo'llashi zarurligi haqida fikr bildirilgan.

Odatda likvidlilikni boshqarishning ushbu strategiyasi aktivlar transformatsiyasi deb ataladi, chunki pul ko'rinishida bo'lmagan aktivlar naqd pulga aylanishi hisobiga likvid mablag'lar yuzaga keladi.

Bank tizimi likvidlili (Challoumis, 2019) yuqori likvidli mablag'lar hajmi, to'lov tizimining uzluksiz ishlashi, Markaziy bank tomonidan umumiy nazoratning o'rnatilishi hamda makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning barqarorligi bilan ta'minlanadi [12].

Banklar faoliyatining samaradorligi mijozlar oldidagi majburiyatlarni o'z vaqtida bajara olishi bilan belgilanadi. Tarixdan ma'lumki (Abdullayeva, 2003), pul almashtiruvchi sarroflar o'z majburiyatlari va qarzlarni to'lay olmasa yoki topshiriqlarni bajara olmasa, ishonchni oqlamas va o'z ishiga mas'uliyatsizlik qilsa, ularning stollari sindirilgan va "banco rotto", ya'ni bankrot deb e'lon qilingan [13].

Bank likvidlili bo'yicha risklarning ortishiga ta'sir qiluvchi bir qator omillar mavjud bo'lib, ular bank likvidlili (Challoumis, 2019) alohida e'tibor qaratishni va risklarni doimiy ravishda kuzatib borishni talab qiladi. Shu sababli banklar o'z daromadidan voz kechib bo'lsa ham, likvidlilikni saqlab turishga majbur.

O'z navbatida, resurslarning bank daromadlili (Challoumis, 2019) oshirishga yo'naltirilishi bankning likvidlili (Challoumis, 2019) ta'sir qiladi. Demak, bank likvidlili va daromadlili o'zaro teskari mutanosiblikda namoyon bo'ladi.

Bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) tijorat banklari likvidlili, Markaziy bankning monetar siyosat instrumentlaridan foydalanish darajasi va Markaziy bank nazorat funksiyalarining samaradorligi ta'sir ko'rsatadi. Bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) shu orqali esa bank tizimi likvidlili (Challoumis, 2019) ta'minlashda Markaziy bank muhim rol o'ynaydi. U o'z monetar vositalari orqali banklarning likvidlili (Challoumis, 2019) ta'sir ko'rsatadi, tijorat banklari uchun likvidlilik me'yorlarini belgilaydi va ularning bajarilishini monitoring qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tahlil qilingan ma'lumotlar asosan tijorat banklarining yillik hisobotlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hamda "Ahbor-Reyting" reyting agentligi ma'lumotlaridan olingan. Ilmiy tadqiqotni bajarishda statistik guruhlash, induksiya va deduksiya, ekspert baholash, qiyosiy hamda trendli tahlil usullaridan foydalanilgan. Shuningdek, maqolada analitik tadqiqot sifatida bo'ylama kesim (longitudinal) tadqiqotlari metodologiyasidan foydalangan holda tahlil birligi sifatida obyekt tanlanib, ma'lumotlarni bir necha yil davomida o'rganish orqali tadqiqot muammosining o'zgarish dinamikasi tahlil qilingan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yuqorida ta'kidlanganidek, bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) asosan aktivlarning sifati va risk darajasiga uzviy bog'liqdir. Bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) — bu bank tomonidan joriy va kelajakdagi majburiyatlari hamda to'lovlarini, shuningdek kredit bo'yicha mijozlarning talablarini o'z vaqtida bajarish maqsadida kerakli vaqtda hamda miqdorda, zarar ko'rmasdan aktivlarni tezda pul mablag'iga aylantira olish qobiliyatidir.

Bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) shu orqali esa bank tizimi likvidlili (Challoumis, 2019) ta'minlashda Markaziy banklar muhim rol o'ynaydi. Ular o'z monetar siyosat instrumentlari orqali banklarning likvidlili (Challoumis, 2019) ta'sir ko'rsatadi, tijorat banklari uchun likvidlilik me'yorlarini belgilaydi va ularning bajarilishini monitoring qiladi.

Endi O'zbekiston bank tizimining asosiy ko'rsatkichlarini va ushbu ko'rsatkichlarning bank aktivlari likvidlili (Challoumis, 2019) ta'sirini, ya'ni tijorat banklari aktivlari sifati, o'z mablag'lari va depozitlarning tijorat banklari likvidlili (Challoumis, 2019) ta'sirini o'rganib chiqamiz.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyatining takomillashishi, xususan kreditlash faoliyatining kengayishi o'z navbatida kredit qo'yilmalari dinamikasining oshishiga olib keladi. Tijorat banklari faoliyatida kreditlash amaliyotining tutgan o'rnini baholashda bank aktivlari va ularning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, xalqaro bank amaliyotida bank aktivlari mamlakat yalpi ichki mahsulotiga nisbatan bir necha barobar yuqori ulushni tashkil etadi. Xalqaro bank amaliyotidan farqli o'laroq, respublikamiz bank tizimi aktivlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi nisbatan past bo'lsa-da, o'zining taraqqiyot strategiyasiga ega bo'lgan yosh bank tizimimiz uchun so'nggi yillarda o'sish trendining kuzatilayotgani bank tizimi aktivlarining mustahkamlanib borayotganidan dalolat beradi (1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari aktivlarinig YAIMdagi ulushi [14] (mlrd.so'mda)

Ko'rsatkichlar	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
YAIM	249 136	424 728	529 391	602 193	734 187
Bank aktivlari	166 632	178 340	231 260	272 727	444 922
YAIMga nisbatan foiz hisobida	56,8	41,9	40,0	40,0	60,0

Mazkur yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bank aktivlari yildan-yilga o'sish tendensiyasiga ega. Ya'ni, 2017-yilda bank aktivlari 249 136 mlrd so'm yoki 56,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2021-yilda 60,0 foizga yetgan.

Tijorat banklari aktivlarining mamlakat YAIMdagi ulushiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2020–2024-yillar mobaynida ushbu ko'rsatkichda muntazam o'sish tendensiyasi deyarli kuzatilmagan. Bu holat hukumat tomonidan olib borilayotgan tub islohotlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan chiqarilgan qator farmon hamda qarorlar mamlakatimizda banklar tomonidan real sektorni moliyaviy qo'llab-quvvatlashdagi rolini yanada oshirishga zamin yaratganini ko'rsatadi.

Bank aktivlarining diversifikatsiyasi mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan "Asakabank" AJ va AT "Aloqabank" misolida quyidagicha tahlil qilinadi (2-jadval):

2-jadval. "Asakabank" AJ ning aktivlari diversifikatsiyasi tahlili, mlrd.so'm [15]

T/r	Ko'rsatkichlar		2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Jami aktivlar	summasi	24 273	30 355	34 698	45 518	50 804
		ulushi	100%	100%	100%	100%	100%
	shundan,						
1.1.	Naqd pullar va vakillik hisobvaraqlaridagi mablag'lar	summasi	5175	2614	6528	6940	7951
		ulushi	21,3%	8,6%	18,8%	15,2%	15,7%
3.	Qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalar	summasi	266	328	597	1 295	1 499
		ulushi	1,1%	1,1%	1,7%	2,8%	3,0%
4.	Kredit va lizing operatsiyalari summasi	summasi	15 598	24 420	25 552	33 026	36 805
		ulushi	64,3%	80,4%	73,6%	72,6%	72,4%
5.	Hisoblangan lekin undirilmagan foizlar	summasi	240	584	637	1073	1427
		ulushi	1,0%	1,9%	1,8%	2,4%	2,8%
6.	Moliyaviy instrumentlar bo'yicha mijozlarning majburiyatlari	summasi	2466	1861	240	1403	601
		ulushi	10,2%	6,1%	0,7%	3,1%	1,2%
7.	Asosiy vositalar	summasi	125	146	202	869	1297
		ulushi	0,5%	0,5%	0,6%	1,9%	2,6%
8.	Kredit va lizinglarni qoplash uchun olingan va boshqa mulklar	summasi	165	72	158	388	508
		ulushi	0,7%	0,2%	0,5%	0,9%	1,0%
9.	Boshqa aktivlar	summasi	238	330	784	524	716
		ulushi	1,0%	1,1%	2,3%	1,2%	1,4%

Yuqoridagi jadval tahliliga ko'ra, "Asakabank" AJ aktivlarining asosiy qismini yuqori risk va yuqori daromad manbaiga ega bo'lgan kredit qo'yilmalari tashkil etadi. 2020-yil yakunlari bo'yicha jami aktivlar tarkibida kredit qo'yilmalari 64,3 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 80,4 foizga yetib, riskli aktivlar ulushining keskin oshishiga sabab bo'lgan. Oxirgi uch yil davomida esa bu ko'rsatkich 72 foiz atrofida saqlanib qolgan.

Kredit va lizinglar uchun hisoblangan, biroq undirilmagan foizlar hamda kredit va lizinglarni qoplash maqsadida bank balansiga olingan mulklar jami aktivlardagi ulushining oshishiga olib kelgan. Bu holat bankning moliyaviy barqarorligiga va likvidligiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Bunday vaziyat kredit portfeli sifatining pasayib

borayotgani, kredit va lizinglarga ortiqcha imtiyozli davr berilgani hamda muammoli kreditlar bo'yicha olingan mulklarning realizatsiya qilinmasligi bilan izohlanadi.

Bankning naqd pullari va vakillik hisobvaraqlaridagi pul mablag'larining jami aktivlardagi ulushi 21,3 foizdan 15,7 foizga tushgan. Bunga asosiy sabab sifatida bank aktivlari tarkibida hisoblangan, biroq undirilmagan foizlarning oshishi, bank balansidagi asosiy vositalar hajmining hamda kreditlar evaziga olingan mulklar miqdorining ko'payishi likvid aktivlar hajmining kamayishiga olib kelgani ko'rsatiladi (3-jadval).

3-jadval. AT "Aloqabank" ning aktivlari diversifikatsiyasi tahlili, mlrd.so'm [16]

T/r	Ko'rsatkichlar		2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Jami aktivlar	summasi	2 792	5 846	7 341	8 108	12 638
		ulushi	100%	100%	100%	100%	100%
	shundan,						
1.1.	Naqd pullar va vakillik hisobvaraqlaridagi mablag'lar	summasi	988	946	1134	1074	2415
		ulushi	35,4%	16,2%	15,4%	13,2%	19,1%
3.	Qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalar	summasi	10	24	89	411	509
		ulushi	0,4%	0,4%	1,2%	5,1%	4,0%
4.	Kredit va lizing operatsiyalari summasi	summasi	1627	4 739	5 593	5 697	7 653
		ulushi	58,3%	81,1%	76,2%	70,3%	60,6%
5.	Hisoblangan lekin undirilmagan foizlar	summasi	3	10	63	133	198
		ulushi	0,1%	0,2%	0,9%	1,6%	1,6%
6.	Moliyaviy instrument bo'yicha mijozlarning majburiyatlari	summasi	0	0	0	9	533
		ulushi	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	4,2%
7.	Asosiy vositalar	summasi	63	83	184	462	812
		ulushi	2,3%	1,4%	2,5%	5,7%	6,4%
8.	Kredit va lizinglarni qoplash uchun olingan va boshqa mulklar	summasi	0	0	17	34	52
		ulushi	0,0%	0,0%	0,2%	0,4%	0,4%
9.	Boshqa aktivlar	summasi	101	44	261	288	466
		ulushi	3,6%	0,8%	3,6%	3,6%	3,7%

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, AT "Aloqabank" aktivlarining asosiy qismini yuqori risk va yuqori daromad manbaiga ega bo'lgan kredit qo'yilmalari tashkil etadi. 2020-yil yakunlari bo'yicha jami aktivlar tarkibida kredit qo'yilmalari 58,3 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 81,1 foizga yetib, riskli aktivlar ulushining keskin oshishiga sabab bo'lgan. 2022-yilda bu ko'rsatkich 76,2 foizga, 2023-yilda 70,3 foizga va 2024-yilda 60,6 foizga (normal holatga) tushgan.

Kredit va lizinglar uchun hisoblangan, biroq undirilmagan foizlar ulushi 16 martaga, asosiy vositalar ulushi esa 2,5 barobarga oshgan. Bankning naqd pullari va vakillik hisobvaraqlaridagi pul mablag'larining jami aktivlardagi ulushi 35,4 foizdan 19,1 foizga kamaygan. Bunga asosiy sabab sifatida bank aktivlari tarkibida hisoblangan, biroq undirilmagan foizlarning ko'payishi, bank balansidagi asosiy vositalar hajmining oshishi hamda moliyaviy instrumentlar bo'yicha majburiyatlarning yuzaga kelishi kabi omillar ko'rsatiladi (4-jadval).

4-jadval. "AT "Aloqabank"ning aktivlari, kreditlari va daromadlari dinamikasi tahlili, mlrd.so'm" [16].

T/r	Ko'rsatkichlar	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Jami aktivlar summasi, mlrd. so'm	2 792	5 846	7 341	8 108	12 638
2.	Jami kreditlar summasi, mlrd. so'm	1 627	4 739	5 593	5 697	7 653
3.	Kreditlarning aktivlar hajmidagi salmog'i, %	58%	81%	76%	70%	61%
4.	Yalpi daromad, mlrd. so'm	367	767	1 345	1 480	1 633

5.	Kreditlardan olingan foizli daromadlar, mlrd. so'm	159	473	827	809	923
6.	Kreditlardan olingan foizli daromadlarning yalpi daromad hajmidagi salmog'i, foizda	43%	62%	61%	55%	57%
7.	Kreditlarning yillik o'sish sur'ati, foizda	63%	191%	18%	2%	34%
8.	Kreditlardan olingan foizli daromadlarni yillik o'sish sur'ati, foizda	59%	197%	75%	-2%	14%
9.	Kredit portfelining o'rtacha yillik foiz stavkasi	15,5	15,7	16,4	14,9	15,2
10.	1 so'mlik kreditga to'g'ri keladigan bank daromadi	0,22	0,16	0,24	0,26	0,21
11.	Kredit portfelining rentabelligi	4,3%	2,9%	3,5%	3,0%	1,4%

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, AT "Aloqabank" aktivlari tarkibida kredit qo'yilmalari ulushi 2020-yilda 58 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2021-yilda maksimal darajaga — 81 foizga yetgan. Keyingi uch yil davomida bu ko'rsatkich kamayib, aktivlardagi ulushi 61 foizni tashkil qilgan. 2021-yilda bank aktivlari tarkibida kredit portfelining bunday darajada shakllanishi, albatta, yuqori risklarni keltirib chiqargan hamda bankning likvidlilik ko'rsatkichlarining pasayishiga olib kelgan.

Yalpi daromadda kreditlardan olingan foizli daromad ulushi 2020-yilda 43 foizni, 2021-yilda 62 foizni, 2019-yilda 61 foizni, 2022-yilda 55 foizni va 2023-yilda 57 foizni tashkil etgan. Ya'ni, bankning asosiy daromad manbai kreditlash operatsiyalari bo'lgan. Shu bois daromad manbalarini diversifikatsiya qilish maqsadida bank aktivlari va xizmatlarini qayta ko'rib, ularni qayta shakllantirish lozim.

Kredit portfelining yillik o'sishi 2023-yilda normal holatga kelgan. Regulyator talablari va riskli aktivlarni tartibga solish maqsadida 2020-yildagi keskin o'sish, keyingi yillarda kreditlash hajmlarining pasayishiga olib kelgan. O'z navbatida, kreditlardan olinadigan foizli daromadlarning yillik o'sish sur'atlari kamaygan.

Ajratilgan kreditlarning o'rtacha foiz stavkasi 2020–2024-yillarda oshib borgan: mos ravishda 15,5; 15,7 va 16,4 foizni tashkil etgan. Oxirgi ikki yilda esa ajratilgan kreditlarning o'rtacha foiz stavkasi pasayib, 2023-yilda 15,2 foizni, 2024-yilda esa 14,9 foizni tashkil etgan. Bu, asosan, davlat dasturlari doirasida ajratilgan loyihalar va xorijiy valyutada berilgan kreditlar hisobiga yuz bergan. Umuman olganda, bank kreditlarining o'rtacha foiz stavkalarida sezilarli darajada tebranishlar kuzatilmagan.

Banklarda kreditlash sur'atlarini barqaror saqlash va muammoli aktivlar riskini kamaytirish maqsadida moliyalashtirilayotgan loyihalarda tashabbuskorlarning kamida 30 foiz o'z mablag'i bilan ishtirok etishi taklif etiladi (5-jadval).

5-jadval. "Asakabank" AJning muammoli kreditlari va ular bo'yicha yaratilgan zaxiralar tahlili, mlrd.so'm [15]

T/r	Ko'rsatkichlar	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Jami kreditlar summasi, mlrd. so'm	15 598	24 420	25 552	33 027	36 805
2.	Muammoli kreditlar summasi, mlrd.so'm, shundan	149	181	408	682	753
3.	Muammoli kreditlar jami kreditlardagi salmog'i, foizda	1,0%	0,7%	1,6%	2,1%	2,0%
4.	Hisobot yilida kreditlar uchun tashkil qilingan zahira summasi, mlrd.so'm	185	243	820	1 234	1 326

Yuqoridagi jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2020–2024-yillar davomida "Asakabank" AJ kredit qo'yilmalari qoldig'i 2,3 martaga oshgan. Shu bilan birga, jami kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi ham ortgan, ya'ni yildan-yilga zaxira summasi oshib borgan. Kredit portfeli tarkibida muammoli kreditlar salmog'ining ortib borishi esa o'z navbatida aktivlar samaradorligining pasayishiga olib keladi. Shu sababli "Asakabank" AJ kredit portfelini chuqur tahlil qilishi, har bir qarzdorning krediti bo'yicha monitoringni kuchaytirishi va aniqlangan muammolarni qisqa muddatda bartaraf etish choralarini ko'rishi lozim (6-jadval).

6-jadval. AT "Aloqabank" ning moliyaviy natijalari tahlili, mlrd.so'm [16]

T/r	Ko'rsatkichlar		2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Foizli daromadlar		218	620	1152	1185	1206
2.	Foizli xarajatlar		128	356	777	819	798
3.	Aktivlar bo'yicha xazira tashkil qilingunga qadar sof foizli daromadlar		90	264	375	366	408
4.	Aktivlar bo'yicha tashkil qilingan xazira summasi		5	3	8	14	121
5.	Sof foizli daromadlar		85	261	367	352	287
6.	Foizsiz daromadlar		140	147	193	295	427
7.	Foizsiz xarajatlar		23	47	68	170	212
8.	Operatsion xarajatlarga qadar sof daromad		202	361	492	477	502
9.	Operatsion xarajatlar		118	189	245	265	362
10.	Soliq to'langunga qadar foyda		84	172	247	212	140
11.	Foyda solig'i		14	35	47	42	33
12.	Olingan sof foyda		70	137	200	170	107
13.	Sof foydaning yillik o'sishi	summasi	19	67	63	-30	-63
		foizda	37%	96%	46%	-15%	-37%

Yuqoridagi 6-jadval tahliliga ko'ra, 2020–2024-yillarda bankning foizli daromadlari barqaror oshib borgan. 2023–2024-yillarda AT "Aloqabank"ning foizli daromadlari o'sishi sezilarli darajada kamaygan. Foizli xarajatlar ham shunga mutanosib ravishda oshgan. Faqat 2024-yilda foizsiz xarajatlar o'sish darajasini pasaytirishga erishilgan va foizli xarajatlar iqtisod qilingan.

Aktivlar bo'yicha tashkil qilingan xazira summasi 2024-yilda 8,5 barobarga oshib, 121 mlrd so'mni tashkil qilgan. Foizli xarajatlarning iqtisod qilinishi natijasida tahlil qilingan davrlarning barchasida bank sof foizli daromad olishga erishgan.

AT "Aloqabank"ning foizsiz daromadlari barqaror o'sishi ta'minlangan, foizsiz xarajatlar esa mos ravishda o'zgarib borgan. Bankning sof foydasi esa nobarqaror bo'lgan. 2023-yilda bankning sof foydasi 15 foizga, 2024-yilda esa 37 foizga kamaygan. Bu holat, albatta, bank aktivlarining samaradorligi pasayganligi, ko'rsatilayotgan xizmat turlarining qisqarganligi yoki bank xarajatlarning oshganligi bilan izohlanadi. Natijada bank rentabelligi pasaygan (7-jadval).

7-jadval. AT "Aloqabank" majburiyatlarini to'lash muddatlari bo'yicha tahlili, mlrd.so'm [16]

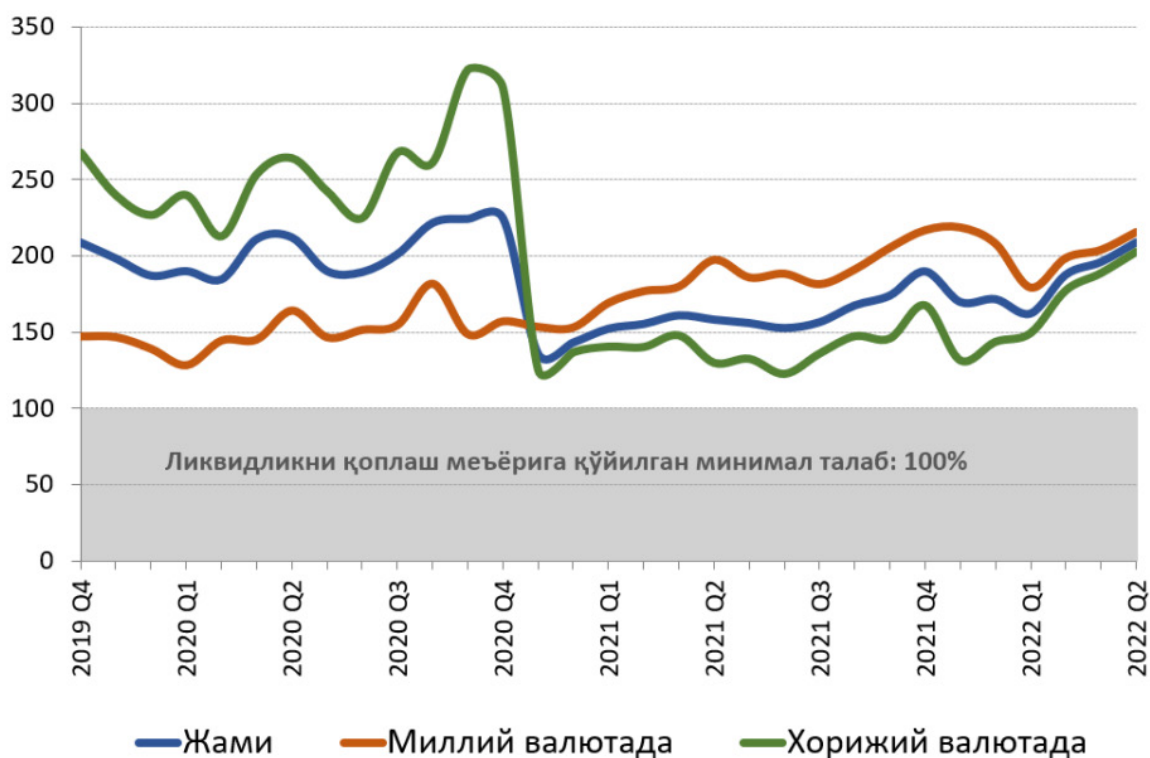
T/r	Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.
1.	Jami majburiyatlar	summasi	2 393	4 684	5 945	6 539	10 964
	shundan,						
1.1.	Talab qilib olinguncha, majburiyatlar	summasi	1360	1145	1142	1591	2248
		ulushi	57%	24%	19%	24%	21%
1.2.	1-30 kungacha qaytadigan majburiyatlar	summasi	367	279	239	411	793
		ulushi	15%	6%	4%	6%	7%
1.3.	31-180 kungacha qaytadigan majburiyatlar	summasi	382	428	1070	981	2457
		ulushi	16%	9%	18%	15%	22%
1.4.	181-365 kungacha qaytadigan majburiyatlar	summasi	40	185	636	606	1392
		ulushi	2%	4%	11%	9%	13%
1.5.	365 kundan keyin qaytadigan majburiyatlar	summasi	244	2647	2858	2950	4074
		ulushi	10%	57%	48%	45%	37%

7-jadval ma'lumotlariga ko'ra, AT "Aloqabank"ning 2024-yildagi jalb qilingan mablag'larini qaytarish muddatlarini tahlil qiladigan bo'lsak, 6 oygacha qaytariladigan majburiyatlar ulushi 50 foizni tashkil qilgan. 2020-yilda bu ko'rsatkich 88 foiz bo'lgan. Besh yil davomida 37 foizga kamayib, ijobiy tomonga o'zgargan bo'lsa-da, 6 oy ichida qaytariladigan majburiyatlar ulushi hanuz yuqori darajada qolmoqda.

Bir yildan ortiq muddatda qaytariladigan majburiyatlar ulushi 10 foizdan 37 foizga oshib, ijobiy natijaga erishilgan. Biroq, bankning kredit portfelining aktivlardagi ulushiga nisbatan bu ko'rsatkich ancha past. AT "Aloqabank" majburiyatlarini qaytarish muddatlari tahliliga asoslanib aytish mumkinki, bankning uzoq muddatli resurslari ulushi kam va uzoq muddatli kreditlash hajmini oshirib borish uchun barqaror resurs bazasi yetarli emas.

Bank aktivlari tarkibida asosiy ulushni kredit qo'yilmalari tashkil etadi. Tijorat banklari tomonidan kreditlash amaliyotining to'g'ri yo'lga qo'yilishi, birinchi navbatda, banklarning asosiy daromadlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, mamlakat iqtisodiy o'sishini ta'minlashda bank kreditlarining o'ri katta. Mamlakat YAImida bank kreditlari ulushining ortib borishi esa iqtisodiyot tarmoqlarining resurs bilan ta'minlanish sur'atlarining jadal o'sishini anglatadi (1-rasm).

1-rasm. Bank tizimida likvidlikni qoplash koeffitsiyenti (LCR), foizda [2]

Bank tizimida likvidlikni qoplash koeffitsiyenti (Liquidity Coverage Ratio, LCR) Markaziy bank tomonidan belgilangan me'yoriy minimal talablardan ancha yuqori darajada shakllangani, banklarning qisqa muddatli likvidlik shoklariga samarali javob berish salohiyatini tasdiqlaydi. 2024-yil I choragida iqtisodiy faollik vaqtincha pasaygan sharoitda ham Markaziy bankning o'z vaqtida va yetarli miqdorda likvidlik ta'minoti banklarda LCR darajasining barqarorligini saqlab qoldi. 2024-yil boshida LCR hisoblash metodologiyasining takomillashtirilishi xorijiy valyutadagi sof xarajatlarni yanada aniq baholash imkonini yaratdi. Ushbu metodik yangilanishlar yuqori likvidli aktivlar va xorijiy valyutadagi aktivlarga nisbatan talablarni yanada uyg'unlashtirdi hamda bank tizimida likvidlik boshqaruvining sifatini oshirishga xizmat qildi. Kutilishicha, kelgusi davrda mazkur yondashuv banklarning xorijiy valyutadagi likvidlik salohiyatini mustahkamlash hamda qisqa muddatli moliyaviy xavflarga barqaror javob berish imkoniyatlarini kengaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bank aktivlari likvidligi, yuqorida ta'kidlaganimizdek, mamlakat bank tizimining barcha pul majburiyatlarini o'z vaqtida, to'liq va uzluksiz bajarilishini ta'minlaydi hamda uning ishonchligi va iqtisodiy rivojlanish ehtiyojlariga

muvofig mablag'larning yetarililigi belgilaydi. Bank aktivlari likvidligini oshirish va uni ta'minlashda Markaziy bank muhim rol o'ynaydi. Markaziy bank monetar siyosat instrumentlari orqali bank aktivlari likvidligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, tijorat banklari uchun o'rnatilgan iqtisodiy normativlarning bajarilishini ta'minlash orqali bank aktivlari likvidligini nazorat qilib boradi. Bank tizimi ishtirokchilari bo'lgan har bir tijorat banki Markaziy bank tomonidan belgilangan iqtisodiy normativ ko'rsatkichlarni bajarish orqali bank aktivlari likvidligini ta'minlashda o'z hissasini qo'shadi.

Yuqoridagi tahlillar va ma'lumotlar asosida bank aktivlari likvidligini oshirish yo'nalishlari quyidagilar:

Markaziy bank qayta moliyalash stavkasi orqali bank aktivlari likvidligini boshqarishi lozim. Bunda, bank aktivlari likvidligi muammosi yuzaga kelganda, qayta moliyalash stavkasini oshirish orqali tijorat banklari kreditlari va pul massasining o'sish sur'atini mo'tadillashtirishga harakat qilinadi. Agar bank aktivlari likvidli aktivlari profitsiti kuzatilsa, qayta moliyalash stavkasini pasaytirish orqali aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarni kredit olishga rag'batlantirish, shu orqali pul massasi va bank tizimi likvidligiga ta'sir ko'rsatish mumkin.

Qayta moliyalash stavkasining yuqoriligi milliy valyutani jamg'arish vositasi sifatida ishlatishga olib keladi. Bu esa tijorat banklariga aholining qo'lidagi bo'sh mablag'larni bank depozitlariga jalb qilish imkonini beradi. Bunda ushbu mablag'larni tijorat banklarining uzoq muddatli depozitlariga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Bu holat bank tizimi likvidligini oshirishga xizmat qiladi.

Markaziy bank tijorat banklariga o'rnatilgan iqtisodiy normativ ko'rsatkichlarning bajarilishini ta'minlash orqali tijorat banklari aktivlari likvidligini, shu orqali esa bank tizimi likvidligini muntazam nazorat qilib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сон «2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»ги Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг Молиявий барқарорлик шарҳи 2022 йил I ярим йиллик. www.cbu.uz
3. Basel Committee on Banking Supervision. (2021). Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. Switzerland: Bank for International Settlements
4. Yensu Joseph, Hadrat M. Yusif, Emmanuel Tetteh, George Asumadu, Daniel A. Atuilik. Main Determinants of Banks' Stability: Evidence from Commercial Banks in Ghana. Journal of Finance and Economics. 2021. Vol. 9. no. 2. P. 42-52.
5. Farag, M., Harland, D. & Nixon, D. (2013). Bank capital and liquidity. Bank of England Quarterly Bulletin, 53(3), 201-215.
6. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии и финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – с. 648.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармони. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022й., 06/22/60/0082 - сон.
8. Прокофьева Е.Н. Ликвидность банковского сектора России в условиях нестабильности: тенденции формирования и последствия для экономики // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К. Л. Хетагурова. 2019. № 2. С. 130-136.
9. Абдуллазanova К.З., Калачева Е.А. Анализ состояния ликвидности банковского сектора России // Научные исследования XXI века. 2020. № 1(3). С. 112-118.
10. Mukherjee, T. and Pana, E. (2018). The distribution of the Capital Purchase Program funds: Evidence from bank internal capital markets. Financial Markets, Institutions & Instruments, 27(4), pp.125–143.
11. Bakhridin Berdiyarov (2021). Uzbekistan in Banking Practice: Opportunities to Use Foreign Experience to Ensure Liquidity and Solvency of Commercial Banks // ICFNDS 2021: The 5th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. December 2021, pp 378–392 <https://doi.org/10.1145/3508072.3508141>.
12. Challoumis, C. (2019). Theoretical Definition of the Velocities of Escaped Savings With Than of Financial Liquidity. SSRN Electronic Journal
13. Абдуллаева Ш. (2003) "Банк иши", Тошкент, "Молия институти", Ўқув-қўлланма, 312 бет.
14. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг маълумотлари асосида ҳисобланди, www.cbu.uz
15. АЖ "Асакабанк"нинг жамланма баланс ҳисоботлари.
16. АТ "Алоқабанк"нинг жамланма баланс ҳисоботлари.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
